

[itobiad], 2020, 9 (2): 1127/1148

İran Kürtleri
(23.12.1946 Tarihli Sovyet Raporuna Göre)

Iran Kurds
(According to the Soviet Report of 23.12.1946)

Marziye MEMMEDLİ

**Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü**

**Asst. Prof., Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Economics Department**

E-Mail: marziyemammedli@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-6993-5822

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 04.02.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 08.05.2020
Yayın Tarihi / Published	: 16.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: MEMMEDLİ, M . (2020). İran Kürtleri (23.12.1946 Tarihli Sovyet Raporuna Göre). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (2) , 1127-1148 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/684438>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey.
All rights reserved.

İran Kürtleri (23.12.1946 Tarihli Sovyet Raporuna Göre)

Öz

Türkiye, İran, Irak, Kuzey Suriye ve Kafkasya'nın kesiştiği bölgede yaşayan Kürtler, zamanla iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasal düzen bakımından önemli dönüşümler geçirmiştir. Şöyle ki, İran Kürtleri, 1639 Kasr-ı Şirin antlaşması sonucunda siyasal ve kültürel yapı bakımından diğer bölgelerdeki Kürtlerden farklılaşmaya başlamıştır. Bu çalışmada sunulan Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi'nden elde edilen SSCB Dışişleri Bakanlığının Orta Doğu Şubesi başkanı S.İ.Sıçev'in "Kürt meselesi ve İran Kürtleri" başlığını taşıyan 23 Aralık 1946 tarihli rapor, Kürtlerle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Kürtlerin yaşadığı coğrafi bölgenin stratejik önemi, nüfusları, inançları, yeraltı kaynakları hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu rapor, Sovyet görüşlerini yansıtan tek yanlı bir çalışma olduğu göz önüne alınarak diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Özet

Bilindiği üzere Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmek için Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki etnik ve sosyal yapıdan yararlanması her zaman büyük önem arz etmiştir. Bu hedefine ulaşmak için Rusya, Osmanlı ve İran topraklarında yaşayan Kürtlerle iş birliği yapmaya yönelmiştir. Bu amaçla her fırsatta Kürtçülük faaliyetlerine destek vererek kendi çıkarlarına hizmet edecek bir Kürdistan oluşturmayı siyasal hedef olarak seçmiştir. 1941 yılında İngiltere'yle yaptığı anlaşma sonucunda İran'ın kuzeyini denetim altına alan SSCB yönetimi, anlaşma şartları gereği kendisine verilen II. Dünya Savaşı sürecinde İran'ın tarafsız kalmasını sağlama amacından uzaklaşarak ülke içindeki etnik azınlıklar vasıtasıyla burada kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır. İran'a girdiği ilk günlerden itibaren ülkedeki en büyük etnik azınlıklar olan Azerbaycan Türkleri ve Kürtler arasında ideolojik faaliyetlerde bulunmak üzere askeri-siyasi heyetleri içerisinde Sovyet aydınlarına da yer vermiştir. Belirtilen unsurların siyasal ve kültürel durumlarını araştırmak ve analiz etmek amacıyla bölgeye İran üzerine uzmanlaşmış bilim insanları ve düzey devlet görevlileri gönderilmiştir. Çalışmanın ana konusu olan SSCB Dış İşleri Bakanlığı'nın Orta Doğu Şubesi Başkanı S. İ. Sıçev tarafından hazırlanan "İran Kürtleri" raporu bu kapsamlı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan örneklerden biridir. Bu bağlamda bir devlet görevlisi tarafından hazırlanan ve Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi'nden elde edilen bu raporun da objektif olmadığını vurgulamak gerekiyor. Bu sebeple çalışmada, raporda geçen bazı hususlara dikkat çekilmiş ve diğer kaynaklarla karşılaştırılarak olayların gerçek yüzünün ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

Türkiye, Irak ve özellikle de İran'daki Kürtler, raporun ana temasını teşkil etmektedir. Raporda, İran Kürtlerinin yaşadıkları coğrafya, bu topraklara yerleşmeleri, aşiretleri, dilleri ve dinleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Ayrıca, bölgelerdeki devletlerle olan ilişkilerine ve gerçekleştirdikleri ayaklanmalara dair malumat bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin İran'daki etki alanını genişletmek için eskiden beri Kürt hareketlerini yakından takip etmekte olduğunu gösteren Sıçev'in söz konusu raporuna göre, Kürdistan Merkezi Komitesi temsilcisi Kemal Fevzi Bey Tebriz'deki Sovyet konsolosu Dubson'a şifre ve mektuplar yollamış, Sovyet hükümetinin İran'ın kuzeyindeki harekete liderlik eden İsmail Ağa Simko ile irtibat kurmasını rica etmiştir. 1923 yılı başlarında ise Şeyh Mahmut tarafından Tebriz'deki Sovyet konsolosuna yardım ve himaye ricası içeren bir mektup gönderilmiştir. 1928 yılında, Maku'daki Sovyet konsolosuna gönderilen bir mektupta "Sovyet Rusya'sının yardımı olmadan Kürt halkı milli özgürlük elde edemeyecektir" sözleri yer almıştır. Raporda Kürtlerin diğer devletlerle ilişkilerine de yer verilmiştir. Sovyet basınına atıfta bulunan Sıçev, Kürt milliyetçilerinin "büyük devletlere" güvendiğini yazmıştır. Buna karşılık bu devletlerden yalnızca İngiltere'nin Kürtlere ilgi duyduğuna belirtmiş, milliyetçi Kürt örgütlerinin İngiliz yanlısı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre İngilizler, bu örgütlere kendi adamlarını yerleştirerek onları kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Bu örgütler aracılığıyla İngiliz himayesi altında kurulacak Kürdistan haritasını yaymışlardır. İngiliz himayesindeki milliyetçi Kürt hareketlerinin daha da güçlenmesi Kürdistan'ı Yeniden Canlandırma Komitesi'ni siyasete girmek için bir parti kurmaya zorlamıştır. Böylece "Kürdistan'ın Hayatı" örgütünün Mahabad'daki üyeleri, başlarında Mahabad Valisi, Mukuri Kürtlerinden Kadı Muhammed ve onun İran Meclis vekili olan kardeşi Sadi Gazi olmak üzere Mahabad'da özerk Kürt hükümeti kurmak amacıyla İran Kürdistan Demokrat Partisini (İKDP) kurmuşlardır. 15 Ocak 1946 tarihinde Kuzey Kürt vilayetleriyle güneyindeki Bokan, Serdeşt ve Sakkız vilayetlerinden gelen Kürt temsilcilerin katılımıyla Mahabad'da bir Kurultay gerçekleştirmişlerdir. Tebriz'de Sovyet Kızıl Ordu mensuplarıyla Molla Mustafa Barzani'nin de katıldığı bu kurultay, 22 Ocak 1946 tarihinde Kadı Muhammed başkanlığında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Sıçev raporuna göre, bölgede SSCB'nin yardımlarıyla kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti ile Mahabad Cumhuriyeti arasında daha ilk günden itibaren sınır sorunları ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Milli Hükümeti, Kürtlerin Azerbaycan toprakları içinde kendilerine sınır çizmeye kalkıştıklarını öne sürerek Mahabad'ın Azerbaycan'ın yönetimi altında kalması gerektiği konusunda ısrar etmiştir. Azerbaycan Milli Hükümet'in ısrarcı tutumu Kürtleri rahatsız etmiş ise de Kürtler istedikleri gibi davranmaya devam etmişlerdir. Ancak bir müddet sonra Azerbaycan Türklerinin kaderini göz

önünde bulunduran S.C. Pişeveri¹, Kürtlerle müzakere yolunu seçmiştir. 17 Nisan 1946 tarihinde Azerbaycan Milli Hükümeti, Kadı Muhammed ve diğer bazı Kürt liderlerini Tebriz'e davet etmiş, uzun müzakerelerden sonra Mahabad Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında 20 yıllık dostluk antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu işbirliği kâğıt üzerinde kalmış ve İran hükümetinin her iki Cumhuriyete karşı silahlı mücadelesinde iki taraf da birbirine herhangi bir destekte bulunmamıştır. İlginç olan ise Sıçev'in raporunun 23 Aralık 1946 tarihine ait olmasına rağmen raporun Azerbaycan ve Kürt tarafları arasındaki anlaşmanın analiziyle son bulmasıdır. 13-15 Aralık 1946 tarihinde sırasıyla Azerbaycan Cumhuriyeti ile Mahabad Cumhuriyeti'nin İran hükümeti tarafından ortadan kaldırılmasına rağmen 23 Aralık 1946 tarihli Sıçev raporunda bu gelişmelere yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: S.İ. Sıçev'in Raporu, Sovyet Rusya ve Kürtler, İran Kürtleri, Kürt İsyanları, Mahabad Cumhuriyeti

Iran Kurds (According to The Soviet Report of 23.12.1946)

Abstract

The Kurds living in Turkey, Iran, Iraq, in North Syria and at the intersection of the Caucasus region, over time underwent significant transformations in terms of the economic, social, cultural and political order. Thus, the Iranian Kurds began to differentiate from the Kurds in other regions in terms of political structure and culture, as a result of the 1639 Treaty of Kasr-ı Şirin. In this study, we have obtained from the Russian State Social-Political History Archive the report of S.I.Sıchev, head of the Middle East Department of the Ministry of Foreign Affairs of the USSR, dated December 23, 1946, entitled "The Kurdish question and the Iranian Kurds", contains important information about the Kurds. In this report includes information about the geographical region, religions, underground resources and strategy positions of the Kurds. However, Sıchev's report was evaluated in comparison with

¹ Güney Azerbaycan Türkü, politikacı, yazar. 1945-46 yıllarında İran'da kurulan Sovyet destekli Azerbaycan Demokrat Fırkasının ve Azerbaycan Milli Hükümetinin başkanı. (Bkz. Ekrem Rehimli. Mübarize burulğanında keçen ömür: Seyid Cefer Pişeveri, Nurlar NPM, Bakı 2009; Алиев С.М. История Ирана. XX век, Ин-т востоковедения РАН, Москва 2004.)

other sources, considering that it was based on the information provided by the leader of the Soviet Russia.

Summary

Russia had always attempted to benefit from the ethnic and social structure in Eastern and Southeastern Anatolia to access warm waters. Hence, it had collaborated with Kurds in the Ottoman and Iran. Russia provided support to all Kurdish activities to establish a Kurdistan that would serve Russia's own interests. The Soviets, who settled in northern Iran according to the agreement with England in 1941, didn't maintain Iran neutral during the World War II by violating the agreement and tried to strengthen its own position in Iran through ethnic minorities. After entering Iran, the USSR gave place to Soviet intelligentsia to engage in ideological activities between Azerbaijani Turks and Kurds, who were the biggest ethnic minorities within the USSR's own political-military committees. Scientists and state officials were sent there to study and analyze their geographical, political, and cultural situations in Iran. The report on "Iranian Kurds" by Sıçev, who was the president of the Middle East Office of the USSR Ministry of Foreign Affairs, is an example for this study. Sıçev's report was not an objective approach, considering that Sıçev was a state official coordinated by Soviet Russia. Therefore, certain points of the report were compared with other resources in this study to identify the reality of the events occurred. Kurds in Turkey, Iraq, and in Iran constitute the main theme of the report. The report includes information about Kurdish tribes, languages, religion, and the lands of Iranian Kurds. Kurdish riots and Kurds' relationships with the countries they reside were discussed in the report. The Soviet Union monitored the Kurdish movements in order to be more impactful in Iran. According to Sıçev's report, the representative of Kurdistan Central Committee, Kemal Fevzi Bey had sent codes and letters to the Soviet Consul, Dubson, in Tabriz. Fevzi Bey requested the Soviet government to contact Ismail Aga Simko, who was the leader of the movement in northern Iran. Also, Şeyh Mahmut had sent letters to the Soviet Consul in Tabriz requesting help and protection in early 1923. The words "Kurdish community won't be able to get national freedom without Soviet Russia's help" in the letter sent to the Soviet Consul in Maku in 1928 indicate Soviet Russia's help towards the Kurdish movement. The relationships of Kurds with other countries were also presented in the report. Sıçev wrote that Kurdish nationalists trusted "big states." He emphasized that among them, only England was interested in Kurds and that Kurdish nationalist organizations were sided with England. According to Sıçev's report, these organizations were established with nationalist tendencies to protect

Kurdistan's independence. The English placed their own men to these organizations and used them for their own propaganda. In the report, it was also mentioned that England had spread the map

of Kurdistan that would be founded under English patronage within the borders where Kurds settle through these organizations. The strengthening of Kurdish nationalist movements under the English patronage forced the establishment of a political part for the Committee on Re-Enacting Kurdistan and thus, the members of "Kurdistan's Life" in Mahabad, with the governor of Mahabad, Kadi Muhammed, the religious kadi of Mukuri Kurds and his brother Sadi Gazi who was a delegate of the Iran Parliament as leaders, founded the Iran Kurdistan Democratic Party (IKDP) to establish an autonomous Kurdish government in Mahabad similar to the Azerbaijan government in Tabriz shortly after the start of national-democratic movement in Iranian Azerbaijan. On January 15, 1946, a General Assembly of IKDP was held with the participation of Kurdish representatives who are impactful in Kurdish cities in northern and southern (Bokan, Serdeşt, and Sakkiz) Mahabad. Thus, with Soviet Red Army members' and Molla Moustafa Barzani's attendance in Tabriz in January 22, 1946, Mahabad Kurdish Republic was announced under Kadi Mohammed's leadership. According to Siçev's report, there was always border problems between Azerbaijan Republic and Mahabad Republic that were established with USSR's help in that area. Azerbaijan Republic didn't accept that Kurds in Azerbaijan lands drawing borders for themselves. It insisted on maintaining Mahabad within the Azerbaijan land. This insistent behavior disturbed the Kurds, but didn't effect their behavior. However, later, S.C. Pischevari chose to negotiate with Kurds. On April 17, 1946, Azerbaijan invited Kadi Mohammed and some other Kurdish leaders to Tabriz and then a 20-year friendship agreement was signed between the Mahabad Republic and the Azerbaijan Republic. However, when Iran fought against these two republics, neither of them supported each other. It is interesting that although Siçev's report was dated December 23, 1946 in archive documents, the report ended with the analysis of the agreement between Azerbaijan and Kurdish parties. Although both Azerbaijan Republic and Mahabad Republic were removed by Iran on December 13-15, 1946, respectively, the report didn't include this information.

Keywords: Report by S.I.Sichev, Soviet Russia and Kurds, Iranian Kurds, Kurdish tribes, Kurdish rebellions

Giriş

1850'li yıllardan itibaren Kürtler hakkında özellikle Batılı araştırmacılar tarafından seyahatnameler yazılmış, tarih, antropoloji, sosyoloji ve edebiyat alanında çalışmalar yapılmıştır. Özellikle de Rusya'daki Kürdoloji merkezleri bu çalışmaların odağı olmuş, Batı'daki diğer merkezler için önemli bir kaynak görevi bile üstlenmişlerdir. (Çay, 1993: 121). Ancak Kürt tarihine ve kültürüne gösterilen bu ilgi, bilimsel nitelikte değil, siyasi amaçlı olmuştur. Orta Doğu'nun büyük jeopolitik önemi ve zengin enerji kaynakları büyük güçlerin bölgedeki çıkarlarına hizmet edecek yeni bir etnik unsurun ön plana çıkarılmasını gerektirmiştir.

Tarihsel olarak "Kürdistan" yani "Kürtlerin ülkesi" Ortadoğu'da Asya'nın batı bölgelerinde yer almaktadır. (Qasımlo, 2009: 33-34). Günümüzde Kürtler Türkiye, İran, Irak, Suriye ve çok az olmak üzere Kafkasya'da ve Orta Asya'da yaşamaktadırlar. Irak ve Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye'nin güneydoğusunda, İran'ın kuzeybatı ve batısında yoğun olarak yaşamaktadır. (Çay, 1993: 27). İran Kürtleri Azerbaycan eyaletinde Urmiye Gölü'nün kuzeyindeki Maku, Kotur, Şahpur ve güneyindeki Mahabad (eski adı Sabla) nahiyeleri; başkenti Şıno ya da Senendec olup Kürdistan Eyaleti olarak anılan Erdelan Eyaleti'nde Bukan, Sakkız, Serdeşt, Bana, Merivan ve Havraman nahiyeleri; Kirmanşah Eyaletinde ise Kasr-ı Şirin'de yaşamaktadırlar. Ayrıca Horasan'daki Bucnurd'da ve Fars ile Kirman'da da birbirinden ayrı Kürt grupları bulunmaktadır. Tebriz gibi kentlerde ve Tahran'ın dış mahallelerinde de birçok Kürt yaşamaktadır. İran'ın güneydoğu ucunda yer alan Belucistan'da da önemli bir Kürt aşireti vardır (Minorsky vd., 1996: 13).

SSCB Dış İşleri Bakanlığının Orta Doğu Şubesi Başkanı S. İ. Sıçev'in "Kürt Meselesi ve İran Kürtleri" başlığını taşıyan 23 Aralık 1946 tarihli raporu Kürtler hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bahsi geçen rapora göre; Kürdistan veya Kürtlerin ülkesi, etnografik anlamda Kürtlerin bir bütün olarak birlikte yaşadığı arazilere verilen isimdir. Kuzeyde Erzurum, batıda Fırat (veya Karasu), güneyde Dicle'nin ve onun kollarından biri olan Diala Çayı'nın aşağı akarlarıyla sınırlıdır. Bu sınırlar içerisinde Kürtler, onlarla aynı coğrafyayı paylaşan Türkler, Ermeniler, Araplar, İranlılar, Asurlar ve diğer unsurlara oranla göre daha yoğun bir nüfusa sahip bulunmaktadır. Doğuda Sovyet Rusya-İran-Türkiye sınırlarından güneye Dehleran'a doğru bir yay üzerinde bulunan İran Kürtleri, İran-Türkiye, İran - Irak sınırları boyunca yaşamaktadır. Ayrıca Horasan eyaletinde de Kürt mahalleleri vardır. Belirtilen bu araziler dışında, SSCB sınırlarına dâhil olan Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde (SSC), ayrıca Kars, Ardahan, Sivas vilayetlerinde, Konya, Kilikya, Halep ve Şam'da da bir miktar Kürt nüfusu bulunmaktadır. (ПГАСПИ Ф.17 Оп.128 Д.988).²

Coğrafi olarak Yakın ve Orta Doğu'nun birleştiği bir arazide yer alan Kürdistan'ın büyük bir stratejik öneme sahip olduğunu vurgulayan Sıçev;

² Belgenin Türkçe çevirisi ektedir.

“Antik çağlarda İran ve Hindistan’ı işgal etmek isteyen ordular Kürdistan’dan geçiyordu. İran, batı, güney ve doğu yollarına hâkim olan Ön Asya’nın kulesidir. Bu yollar bir taraftan Akdeniz’e, diğer yandan İran Körfezi’ne uzanmaktadır. Türkiye Kürdistan’ını inceleyen bir İngiliz araştırmacısı 1901 yılında Diyarbakır’ı elinde bulunduran bu ülkenin İran Körfezi’ne hâkim olarak, İran, Mezopotamya ve Fırat’tan batıya Ön Asya için tehlike yarattığını, İran Körfezi’nden Hindistan’a kadar etkili olacak potansiyele sahip olduğunu yazmaktadır” diyerek görüşünü temellendirmiştir (РГАСПИ Ф.17 Оп.128 Д.988).

Sıçev raporu Kürtlerin nüfusu hakkında da dikkat çekici bilgiler sunmaktadır. Birtakım yabancı kaynaklarda yer alan toplam Kürt nüfusunun 9 milyon olduğu iddiasını reddedip daha güvenilir bulduğu Sovyet belgelerine dayanarak gerçek sayının 3-3,5 milyon civarında olduğunu ifade etmektedir. Rapora göre bu nüfusun 1.480.000’i (1935 nüfus sayımına göre) Türkiye’de, 1.200.000’i İran’da, 500.000’i Irak’ta, 250.000’i Suriye’de ve 70.000 kadarı SSCB’de yaşamaktadır. (РГАСПИ Ф.17 Оп.128 Д.988). Raporun tespitleri 1937 yılında basılan Büyük Sovyet Ansiklopedisi’nin verileriyle de çelişmekteydi. Nitekim söz konusu ansiklopediye göre belirtilen tarihte (1937) toplam Kürt nüfusu 1.200.000’di. Ansiklopedi bu sayıyı 1953 yılında 2.000.000-2.500.000 olarak güncelleyecekti. (Jwaideh, 2014: 34-37).

Raporun kaleme alındığı yıllarda İran nüfusu ve İran Kürtleri hakkında elde güvenilir veriler yoktu. İran’da nüfus sayımları mali hedefleri takip etmek veya orduya alımla ilgili olarak yürütülmekteydi. Kürt aşiretleri bundan kaçmak için nüfus sayımı döneminde sınır dışına göç ediyorlardı. Bazen ise aşiretler sınırın her iki tarafına doğru yer değiştiriyorlardı. Örneğin Harkiler kışın Irak’a, yazın ise Türkiye üzerinden İran’a göç ediyorlardı (Жигалина, 1988: 13). Bu nedenle, yılın mevsimine bağlı olarak, nüfus sayımı farklı şekillerde kayıtlara geçmiş ya da aynı dönemde farklı bölgelerde sayıma tabi tutulmuşlardır. Bu yüzden gerek İran’ın yerli kaynaklarının gerekse yabancı kaynakların 1920-1940’lı yıllar için verdiği bilgilerin doğru olmadığı açıkça ortadaydı.

1920’li yıllara ait bir tespite göre İran’daki Kürt aşiretlerinin hane sayısı (sınır bölgesindeki kolları hariç); Şakak 4400, Milan 2030, Mangur 1500, Herki 1350, Celali 1135, Mamaş 950, Zarza 750, Piran 650, Beyzade 500, Haydaranlı 300 şeklindeydi (Atnur, 2014: 261). 1928 yılında Türkiye’de yapılan bir çalışmada toplam nüfusu 10 milyon tahmin edilen İran’da Kürtlerin oranı %15, yani 150.000 olarak gösterilmişti (Öğün, 2018: 93). 1940’lı yıllarda İran’daki Kürt nüfusunu W.J. Elphinston 600.000, Robert Zeidner 750.000, Kürt Birliği Ligi 3.000.000, Rambout ise 3.500.000 (Jwaideh, 2014: 34-37) olarak vermiştir. 1945’te yayınlanan ve önemli bir kaynak olarak kabul edilen San Francisco Konferansı materyallere göre de İran Kürtlerinin nüfusu 3.500.000 olup toplam ülke nüfusunun %23’ünü oluşturmaktaydı (Жигалина, 1988: 12).

Sovyet araştırmacıları da İran Kürtlerinin nüfusu hakkında kesin bilgilere sahip değillerdi. G.V. Őitov 1930 sayımına dayanarak toplam nüfusu 10-12 milyon olan İran'ın %8'inin Kürtlerin oluşturduğunu belirtmiştir (Шитов, 1933: 172). T.F. Aristov ise 1940'lı yılların sonunda toplam nüfusu 7 milyon olan İran'da 2 milyon Kürt (Аристова, 1958: 250) olduğunu öne sürmüştür.

Güneydeki Kalhor, Kolyai ve Horasan'da yaşayan Őii mezhebinden olanlar hariç İran Kürtlerinin büyük çoğunluğu Sünni Müslümandır. Bu yüzden Őii mezhebine bağlı olan İran halkıyla aralarında mezhep farklılığından kaynaklanan sorunlar yaşanmıştır. (РГАСПИ Ф.17 Оп.128 Д.988). İran Kürdistanı'nda Kadiri ve Nakşibendi geleneğine bağlı Sünni tarikat liderleri olan şeyhler önemli ölçüde etkindir. Nüfuz sahibi her şeyhin halk arasında özellikle de kırsal alanda birçok destekçisi (mürit, derviş, sofı) vardır. Bu, müritler şeyhin gerçek temsilcisi olan halifenin uyruklarıdır. Bundan başka Sünni Kürtler arasında hiçbir hiyerarşi yoktur (Qasımlo, 2009: 44-45; Qasımlo, 1991: 11). Müslüman Kürtler dışında Hıristiyan, Aliyullahi (Alevi ya da Ehli Hak) ve Yahudiler gibi öteki dini gruplara ve mezheplere mensup insanlar da vardır. Kürtler arasında İslam ve Hıristiyanlık unsurlarını içeren özel bir dine inanan Yezidiler de bulunmaktadır. Yezidiler daha çok Urmiye bölgesinde yaşamaktadır (Бюллетень прессы Среднего Востока, 1930: 253).

Kürtlerin sınır boylarında aşiretler halinde yaşamaları onlara ciddi bir hareket kabiliyeti sağlamıştır. Sınırları içerisinde yaşadıkları devletlere karşı oluşturdukları en büyük tehdit, rakip güçlerle iş birliği yapmak veya bağlı olduklarından ayrılmak olmuştur. Tam anlamıyla merkezi otoriteye tabi olmadıklarından kendi geleneksel yapılarını devam ettirmişlerdir. 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Birinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında ilgili devlet otoritelerinin yok olması ve yaşanan savaşlar aşiret hayatı üzerinde de etkisini göstermiştir. Geleneksel Kürt aşiret yapısı yanında aşiret dışı Kürt nüfusunun varlığı da bir realitedir. Kurmanci, Guran, Rayat ve Miskan gibi çeşitli isimlerle adlandırılan aşiret dışı Kürtleri hâkimiyetleri altına alan ve sömüren aşiretler, kendi örgüt yapılarını bunların üzerine kurmuşlardır (Atnur, 2014: 259-260).

Temel olarak birincil ve ikincil kaynaklara dayanılarak hazırlanmış olan bu çalışmada; İran Kürt aşiretleri, İran Kürtlerinde millet ve devlet kavramı ve 1918-1947 yıllarında İran'daki Kürt ulusal hareketinin araştırılması konu edilmiştir. Çalışmanın amacı, Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi'nden elde edilen SSCB Dış İşleri Bakanlığının Orta Doğu Şubesi Başkanı Sıçev'in İran Kürtleriyle ilgili hazırlamış olduğu rapora dayanarak, İran Kürtleri tarihine katkı sağlamaktır.

Bilindiği üzere Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasını gerçekteşirmek için Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki etnik ve sosyal yapıdan yararlanması her zaman önemli olmuştur. Bu hedefine ulaşmak için Osmanlı ve İran Kürtleriyle işbirliği yapmak istemiştir. Her fırsatta ayrılıkçı Kürt hareketlerine destek vererek kendi çıkarlarına hizmet edecek bir

Kürdistan oluşturmayı siyasi hedef olarak seçmiştir. Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi'nde muhafaza edilen ve araştırmamızın temel kaynağı durumunda olan Sıçev raporunun da aynı amaca yönelik bir çalışma olduğu gerçeğini göz önüne alarak herşeyden önce objektif bir yaklaşıma sahip olmadığını vurgulamak gerekiyor. Bu nedenle çalışmada, Sıçev'in raporu Rus, Türk ve diğer yabancı kaynaklar ışığında objektif bir şekilde analiz edilerek değerlendirilmiştir.

İran Kürt Aşiretleri

Bilinçli bir toplumsal örgütlenmenin ürünü insanların topluluk hayatıdır. Günümüzde modern dünyanın toplumsal örgütlenme biçimi, millet olmaktır. Bununla birlikte bazı toplumlarda millet-altı örgütlenme örneğini gösteren topluluklar da varlıklarını sürdürmektedir. Toplulukların en basit örgütlenme biçiminden, daha karmaşık örgütlenme biçimlerine doğru yaşadıkları süreci anlatan Durkheim; toplumun en küçük biriminin "horde" (topluluk) olduğunu hordelerin birleşmesinden "klan"ların, klanların birleşmesinden "aşiretler" ve aşiretlerin birleşmesinden de "halk birliklerinin" oluştuğunu söylemektedir. Aşiret türü örgütlenme biçimlerinin yüzyıllara dayanan uzun bir süreç boyunca varlıklarını devam ettirebilmeleri, sistematik bir örgütlenme biçimine dayanmalarına bağlanabilir. Bu yapılanmada, iç içe geçmiş değişik düzeydeki akraba toplulukları karşılıklı sorumluluk duygusu ile güçlü bir dayanışma örneğini sergilemektedirler (Uluç, 2010: 37-39).

V. Minorski, Kürt aşireti tanımını "üyelerinin dış saldırılara karşı korunması, eski töre ve yaşam tarzının devam ettirilmesi amacıyla oluşmuş bir topluluk veya topluluklar bütünü" şeklinde belirtmektedir. Kürtlerin yaşadığı bölgelerin dağlık olması sebebiyle kendi içine kapanık toplulukların oluşması ve gelişmesini son derece doğal bulan Minorski, bu topluluklara aşiretin kökeni olarak da bakmaktadır. Ailenin her insan topluluğunun temel birimi olduğu düşüncesinde olan Minorski'ye göre, Araplarda aşiretin bel kemiğini kan bağı oluşturuyor ise, Kürt aşiretlerinde bu işlevi toprak, yani aynı reise bağlı insanların yaşadığı bölge yerine getirmektedir (Minorsky vd., 1996: 135-136).

Kürt aşiretlerinin taşıdıkları isimler ve yaşadıkları yerler yüzyıllar boyunca büyük değişiklikler geçirmiştir. 16. yüzyılın sonlarına doğru Türkiye ve İran'daki Kürt kabilelerine ilişkin ilk verilere Şerefname'de rastlanabilir. (НИКИТИН, 1964: 243-244). Şerefname'ye göre, ilk Pers ülkesi Kürt kabilesi, Erdelan'dır. Ayrıca İran Kürtleri üç ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar; Siyahmansur, Çekini ya da Çegeni, Zengeneh ya da Zemgeneh olarak gösterilmiştir. Bunların Loristan'dan gelen üç kardeşin ardılları olduğu ve adlarını onlardan aldığı bilinmektedir. Başka bir iddiaya göre, Pers hükümdarlarının hizmetine girmek için Goran ve Erdelan ülkelerinden gelmişlerdi (Şeref Han, 2006: 39).

İran Kürtleri, Azerbaycan'ın güney batısında Serdeşt, Soğukbulak, Oşno bölgesinde ve İran Kürdistan'ının kuzeyinde Maku, Salmas, Tertaver,

Mergaver civarındaki dağlık bölgelerde Celaliler, Milan (Gurusanlar), Şikak, Haydaranlılar, Harkiler, Soğukbulak, Oşno gibi Kürt aşiret birlikleri halinde yaşamaktaydı (Müezzinoğlu ve Karamelikli, 2018: 40-48). 1920'li yıllarda Celali Kürt aşiretlerinin çoğu kuzeybatı Sovyet-Türk sınırına taşınmışlardı. Yerleşik hayat tarzı süren Suseni aşireti, Vezne, Serdeşt ve Kandil dağ silsilesi arasında yaşamışlardı. Güney kısmında dağlık bölgede Bilbas aşiret birliği Mamaşi ve Piranlar yerleşmişlerdi. Mahabad şehrinin çevresinde üçüncü Bilbas aşireti olan Mangurlar ve diğer Kürt aşiretleri yerleşmiştir. Büyük bir kısmı Irak'ta yaşayan büyük ve güçlü aşiret olan Harki İran'da Oramar, Gardi, Mızurli ve Şamdinan bölgeleri arasındaki yaylaya yerleşmiştir. Harki aşiretinin bir kısmı Tergaver ve Mergaver vadisinde, Türkiye sınırında Deşt ve Deştibil'de ve Urmiye şehrinin batısı ve güneybatısında yaşamışlardı. Ayrıca bu bölgede tarımla uğraşan yerleşik Kürtlerden Binaçiler ve çoğunlukla göçebe hayvancılıkla uğraşan Bedeviler yaşamaktaydı. 20. yüzyılın birinci yarısında bazı Harki aşiretleri Kürdistan'ın siyasi hayatında büyük rol oynamıştır. Harki aşiretleri, 1917 yılına kadar esasen göçebe hayvancılıkla uğraşmışlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra aşiretlerin bir kısmının Simko önderliğindeki harekâta katılması sonucunda bu Harkilerin ekonomik faaliyetlerini etkilemiştir. Zamanla Harkiler dağlardan vadilere inerek tarımla uğraşmaya başlamışlardı. Ancak hayvancılık ana meslek olmaktan çıkmasına rağmen yine de Harkilerin yaşamında önemli bir yer tutmuştur (Жигалина, 1988: 9).

Mukuri aşireti, Urmiye Gölü'nün güneyinde yerleşen ve kuzey Kürtlerin güney kolunu oluşturan İran Kürt aşiretlerindedir. İran Kürdistanı'nın merkezi bölgelerinde (Mahabad, Bokoan, Sakız, Bana, Senendec) yerleşmiştir. Mukuri aşireti için komşu Kürtlerle etnik, kültürel ve siyasi münasebetler önemli olmuştur. Mukuri aşireti, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik (kırsal ve kentsel) hayat tarzını bir araya getirmişlerdi. Diğer aşiretler arasında büyük bir otoriteye sahip olan Mukuri aşiretine mensup Kürtler, uzun zamandır bağımsızlık arzusunda olmuş ve önemli bir özerkliğe sahip olmuşlardı. Küçük bir şehir olan Mahabad (eski ismi Soğukbulak) Mukuri Kürtlerinin merkezi olarak kabul edilmiştir. (Жигалина, 1988: 9).

Yüzyıllar boyunca Kelhor aşireti İran Kürdistanı'nın en uç güney noktasından sınıra ve Kirmanşah'a doğru göç etmişlerdi. Sakız şehrinde yaşayan Kelhor Kürtleri, askeri aşiret örgütlenmesini korumuşlardı. Yerleşik ve göçebe Kelhor aşiretinin 25 kolu vardır. Bunlardan bazıları kış ve yaz aylarında kalıcı yaşam merkezlerine sahipken, bazıları iflas etmiş hem hayvanlarını hem de topraklarını kaybederek çoban veya hizmetçi (nöker) olarak işe alınmış, kiracı olmuşlardı. Kelhor aşiret kollarının büyük kısmı göçebe hayatı yaşayarak hayvancılıkla uğraşmışlardı. Ancak bu, onların normal zamanlarda Kirmanşah'ta yaklaşık üçte birini satacakları miktarda ekmek üretmelerini engellemiyordu (Şeref Han, 2006: 263).

Yarbay A. R. Pitt, Kelhor aşireti hakkında "The Daily Telgraph"ın 28 Eylül 1946 tarihli sayısında şunları yazmaktadır: "İranlı yetkililerin geçmişte ve günümüzde uyguladıkları baskı ve haraç nedeniyle, rakip aşiretlerin

entrikaları ve Kirmanşah'ın büyük toprak sahiplerinin açgözlülüğü yüzünden köyler yıkılmış ve ekonomik durum son derece bozulmuştur." (Восток-Запад, 1946).

Kelhor ile birlikte Bana, Merivan, Senendec şehirlerinde yaşayan diğer büyük aşiret Caff (Muradi)³'dür. Kürt tarihinde Cafflarla ilgili elde edilen bilgiler kısıtlıdır. Caff aşireti, Güney Kürdistan'da gaddar ve tehlikeli savaşçılarıyla ünlüydü. Bu aşiretin yukarıda belirtilen Erdelan eyaletlerinden biri olan Cavanru'da 1700 yılına kadar yaşadığı düşünülmektedir. Erdelanlar çok verimli olan Cavanra eyaletinde Caff'ın artan gücünden endişe duyarak Cafflarla mücadeleye başlamıştır. Kibirli Erdelan valisinin otoritesine katlanamayan Kadir, Mir Vaysi, Tayşay, Kalkani, Yusuf Yar Ahmedi, Kuyik, Nirdci ve Gurkayç, Guranilere sığınmışlardı. Bundan sonra bu aşiret, Caff-Gurani olarak adlandırılmıştır. Bundan sonra Cavanru bölgesinde yaklaşık 4000 aile kalmış ve ortalama 1500 aile Guraniler arasında yerleşmişlerdi (НИКИТИН, 1964: 259-260).

İran'ın batısında ve güney Kürdistan'daki seyyahların en çok dikkatini çeken Guraniler, bütün Kürt aşiretleri arasında en bilinenidir. Bütün Guraniler Cafflarla birlikte yaklaşık 10 bin aileden oluşmuştur. Kışın Zohab ovasında ve yazın ovanın batısında Serpul'den Kerenda, Ridcab ve Mahideşte'ye kadar yerleşmişlerdi. Ayrıca, Kelhor aşiretinin tarımla uğraşarak yerleşik hayata geçen kesiminin, Gurani adını alarak bu aşiretin oluşumunda büyük rol oynamış olduğu muhtemeldir (НИКИТИН, 1964: 262).

Horasan Kürtleri iki büyük Zafaranlu ve Şadillu aşiretine mensuptular. Zafaranlu (daha büyük olan) aşireti Kuçan ve Şiravanokom hanlığı ve onun etrafına, Şadillu aşireti ise Bordcnurda'nın içine yerleşmişlerdi. Horasan Kürtleri merkezi hâkimiyete tabi olmadan yarı bağımsız hanlıklardı (Derege ve Kelat). Ancak 1920'li yıllarda bahsi geçen hanlıkların varlığı sona ermiştir (Жигалина, 1988: 10).

Binlerce Kürt Gilan bölgesindeki Şahrud Nehri'nin her iki tarafında hayvancılık ve tarımla uğraşarak yarı göçebe hayat tarzı yaşamışlardı (Северная Персия (консульские доклады), 1932: 36-64). Aynı zamanda Kürtler Mazendaran, Gazvin ve bu bölgelerin etrafında da yerleşmişlerdi. Ancak bu Kürtler daha küçük gruplardı ve yerli halklar tarafından asimile olunmuşlardı. Şah Abbas zamanında iskân edilmiş Kürtler ise Mekran'da yaşamını sürdürmekteydi (Жигалина, 1988: 10-11).

İran'da Ulusal Kürt Hareketi 1918-1946

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İran, özellikle Güney Azerbaycan büyük karışıklıklara sahne olmuştur. Rusların, Osmanlı Devleti'ne karşı

³ Caffların 1638'de Bağdat'ı işgal etmek için Sultan 4. Murad'a yardım ettikleri bilinmektedir. Bunun karşılığında onlar arasında çok popüler olmayan Muradi unvanını almışlardı.

Ermeni, Nasturi ve diğer Hristiyan toplulukları kullanma çabaları ve bu Hristiyan grupların bölgedeki Müslümanlara karşı giriştiği katliamlar bölgede bir Müslüman-Hristiyan çatışmasına dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşından sonra İran'da Kürt ayaklanmaları meydana gelmiştir. Nitekim meydana gelen bu mücadelede Türk-İran sınırında etkinliği artan Şikak aşireti reislerinden İsmail Ağa Simko, Rusya'nın yanında yer alarak bu bölgedeki karışıklıkların artmasında önemli rol oynamıştır (Ünal, 2006: 193; Özdemir ve Çakırbaş, 2013: 315). Bu çalkantılı dönemi fırsat bilerek kendisinin de başkanı olacağı küçük bir Kürt devleti kurmayı tasarlamıştır. İngiliz ajanların onu Süryanilere karşı kışkırtmasının sonucunda 3 Mart 1918'de Süryani Patriği Mar Şamun Benjamin'i öldürmüştür ve böylece kendisi de Urmiye Gölü'nün batısında kalan bölgenin tek hâkimi olmuştur (Minorsky vd., 1996: 112; Qasimlo, 2009: 93). İran'ın kuzeyindeki bazı Kürt Aşiretlerini kendi etrafına toplayarak Türk, Asurî ve İran birliklerine karşı birçok saldırıda bulunmuştur. Simko, İran Kürdistanı'nın büyük bir bölümünü ele geçirerek Şeyh Mahmut Berzenci'yle⁴ temas kurmuş ve 8 Ocak 1923'te Süleymaniye'de bizzat kendisiyle görüşmüştür. Hatta yerel gazetelerin birinde Simko, "Kürdistan'ın cesur savunucusu" olarak tanımlanmıştır. Ancak iki lider arasında bir anlaşmaya varılamamıştır (Жигалина, 1988: 56; Jwaideh, 2014: 279-280). Aslında Simko, hayatı boyunca sayısız cana kıymış, köyleri, şehirleri yağmalamış, kendi idealleri için mücadele etmiş bir yağmacıydı (Atnur, 2014: 280).

Simko'nun İran askerlerince öldürülmesi, aslında beklenen bir sondu. Savaş şartlarının sona ermesi Simko'nun aleyhine işleyen zaman bir anlamda onun da sonunu getirmiştir (Atnur, 2014: 280). Simko Ağa İsyanının başarısız olmasının nedeni isyancıların ana güçlerinin köylüler ve esnaflardan oluşmasına rağmen, harekâtın dar görüşlü ve büyük ölçüde kararsız unsurlar tarafından yönetilmesi idi. Harekâta katılan halk kitlelerinin isyanın amaç ve hedefleri hakkında net bir fikirleri yoktu ve ayaklanmanın liderleri Kürt halkının geniş tabakalarının ulusal isteklerini karşılayacak belirli sloganlar ortaya koyamamışlardı.

Sovyetler Birliği İran'da etki alanını genişletmek için Kürt hareketlerini takip etmiştir. Nitekim Şıçev'in raporuna göre, Kürdistan Merkezi Komitesi temsilcisi Kemal Fevzi Bey'in Tebriz'deki Sovyet konsolosu Dubson'a şifre ve mektuplar yolladığı bilinmektedir. Fevzi Bey, Sovyet hükümetinden İran'ın kuzeyinde harekete liderlik eden İsmail Ağa Simko ile irtibat kurmalarını rica etmiştir. Ayrıca 1923 yılının başlarında Sovyetlerin Tebriz'deki konsolosuna Şeyh Mahmut tarafından yardım ve himaye ricası içerikli mektup gönderildiği de bilinmektedir. 1928 yılında Maku'daki Sovyet konsolosuna gönderilmiş mektupta yer alan "Sovyet Rusya'sının yardımı olmadan Kürt halkı milli özgürlük elde edemeyecektir" sözleri Sovyet Rusya'nın Kürt

⁴ Irak Süleymaniye'de Kürdistan Krallığını ilan etmiş Kürt Aşiret lideri. (Bkz.: Refik Hilmi. Anılar/Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi. Peri Yayınları, İstanbul, 1995; М.С.Лазарев. Курдистан и курдский вопрос: 1923-1945. "Восточная лит-ра", Москва, 2005.)

hareketiyle işbirliği içerisinde olduğunu göstermektedir (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

Sıçev raporunda, Rıza Şah döneminde Kürtlerin durumuyla ilgili şu önemli bilgiler yer almaktadır; “Rıza Şah döneminde Kürtler acımasızca ezilen millet konumundalardı. Kürtlerin milli adetleri ve ekonomik ihtiyaçları Rıza Şah hükümeti tarafından göz ardı edilmekte ve Şah’ın memurlarının baskısı ve zulmü sürmekteydi. Kürtler kendi yöresel giysileriyle Rezaye (Urmiye), Şahpur, Hoy ve diğer Kürt şehirlerinde dolaşamazlardı. Rıza Şah hükümeti, Kürt meselesinin İran hükümetinin istikrarını ve İran’ın egemen haklarını tehdit etme olasılığını ortadan kaldırmak için Kürtler üzerinde baskı politikası yürütmekteydi. Rıza Şah, İngiltere ve Türkiye’den gelecek provokasyonları önlemek amacıyla Kürtleri silahsızlandırmış, güvenmediği Kürt hanlarını sürgüne göndermiş ve onların yerine Kürt bölgelerinden kendi adamlarını atamıştır.” (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988). Rıza Şah’ın ülkenin güneyine ve diğer uç bölgelerine sürdüğü Kürt aşiret reisleri, Sovyet ordusunun 1941 yılında İran topraklarına girişinden sonra geri dönmeye muvaffak olacaktı. SSCB ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Kürt siyasetçileri “Biz sizdeniz, bizi kendinizden uzaklaştırmayınız. Eğer sözlerimize güvenmiyorsanız o zaman bizi amellerimizle sınayın” diyorlardı (РГАСПИ, ф.82, оп.2, д.1219, л.25). Sıçev raporunda, Kürtleri ve Azerbaycan Türklerini zayıflatmak için Rıza Şah’ın memurları tarafından bu iki unsur arasındaki etnik ve dini düşmanlığın teşvik edildiği de belirtilmektedir. Bu kışkırtmalar Kürtlerle Azerbaycan Türkleri arasında güven ve kardeşlik ilişkileri kurulmasını engellemekteydi. Sovyet Ordusunun İran’a gelişinden sonra İran hükümeti bu politikasını daha da güçlendirerek Kürtlerle Azerbaycan Türkleri arasındaki etnik düşmanlığı körüklemeye devam etmiştir. Bu tahriklere kanan Kürtler tarafından savunmasız sivil Azerbaycan Türklerine karşı çok sayıda baskınlar yapılmış, mülkleri yağmalanmış, çiftlik hayvanları çalınmış ve köylülerin tarlalarında çalışması engellenmiştir. İran hükümeti, Kürt baskınlarını engellemek için yeteri kadar askeri güce sahip olmasına rağmen hiçbir şey yapmamış, Kürtlerle Azerbaycan Türkleri arasında olduğu gibi, Kürt aşiretleri arasındaki tartışmalı sorunların çözümünü de kasıtlı olarak ertelemiştir (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

25 Ağustos 1941’de İran’ın batısı ve kuzeyi Sovyet ve İngiliz birliklerinin eline geçince Rıza Şah, 16 Eylül 1941’de istifa etmiştir. Yerine Rıza Şah’ın büyük oğlu, Muhammed Rıza Şah Pehlevi geçmiştir. İran merkezi otoritesinin zayıflaması, bu durumu fırsat bilen özgürlükçü hareketlerin işine yaramıştır. İran ordusuyla komşu aşiretlerin desteğini de alan Banehli Hama Reşid Han arasındaki çarpışmalar aylarca sürmüş ve 1942 yılında Reşid Han’ın kendisini Serdeşt-Baneh-Marivan Bölgesi’nin hâkimi ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Kürtler, merkezi otoritenin bulunmadığı bir bölgede Eylül 1942’de “Kürdistan’ın Hayatı” adında bir örgüt kurarak bu fırsatı değerlendirmişlerdir. Bu milliyetçi ama aşırı muhafazakâr komite, Mahabad ve eski Soğukbulaklı aydınlarla küçük burjuvalardan oluşmaktaydı. Dini

şeyhler ve aşiret reisleri de kısa bir süre sonra bu komiteye destek vermeye başlamışlardı (Жигалина, 1988: 99-106-107; Minorsky vd., 1996: 113; Atmaca, 2012: 37-38). Sıçev'in raporuna göre, milliyetçi eğilimlere sahip bu örgüt Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlamak için kurulmuştur. İngilizler örgüte kendi adamlarını yerleştirerek onları kendi propagandaları için kullanmışlardır. 1943 yılında İngilizler, bu örgüt aracılığıyla Kürtlerin yerleşeceği sınırlar içerisinde İngiliz himayesi altında kurulacak Kürdistan haritasının yayılmasını sağlamışlardır. (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988). Ancak İran Kürt liderlerinden bazıları bu propagandanın samimiyetini sorgulamaktaydı. Nitekim 1943 yılında Mahabad'ın Kürt liderleri Tebriz'deki İngiltere Konsolosu Workart'a, bugüne kadar İngilizler tarafından gerçek anlamda hiçbir şey yapılmadığını, bağımsız Kürdistan için mücadele çağrısında bulunan İngiliz propagandasına güvenmediklerini belirtmişlerdi. Ayrıca İngiltere hükümetinin gerçekten Kürdistan'ın bağımsızlığını istiyorsa bunu açık şekilde beyan etmesini, Kürtlere para ve silah yardımıyla bulunmasını ve Türkiye, Irak ve İran'daki Kürt vilayetlerinin ayrılması için gereken eylemde bulunması gerektiğini bildirmişlerdi. Buna karşılık Workart, Kürdistan'ın bağımsızlık meselesinin savaştan sonra konuşulacağını, İngiltere hükümetinin şimdilik Kürtlere milli Kürt okulu açılması ve Kürt yönetiminin teşkili konularında yardım edebileceği yanıtını vermiştir. Bu beyandan sonra İngilizler Kürtlere yönelik politikalarını, Kürt özerkliği propagandası yaparak devam ettirmiştir. Sıçav'e göre; İngilizlerin böyle bir politika yürütmesindeki amaç, Kürt hareketini istedikleri gibi yönetmekti (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

1944 yazından itibaren Sovyetler Birliğinin Kürtlere karşı tutumu değişmeye başlamıştır. Bu Maku'daki Sovyet Büyükelçi yardımcısının 21 Kasım 1944 yılında SSCB Dışişleri Komiserliğine gönderdiği raporda açıkça görülebilmektedir. Sovyet Büyükelçi yardımcısı şöyle yazmaktaydı; "Bildiginiz gibi, Kürtler, tarafımızca düzenlenen faaliyetlerde yer almıyorlardı. Çoğunlukla hırsız-eşkıya tabiatlı bir yaşantıya sahip olmaları, halk nezdinde ve hükümet çevrelerinde yetkili makamlarda adamlarının olmaması zaten bu siyasi olaylara herhangi bir etkide bulunmalarına izin vermezdi. Yerel nüfusa dayanarak elde ettiğimiz başarıyı, gerçekten hiçbir koşulda Kürtlerin yardımıyla elde edemedik." (Гасанлы, 2006: 76-77).

Bir süre sonra Kürt milliyetçi hareketlerinin daha da güçlenmesi Kürdistanı Yeniden Canlandırma Komitesini siyasete girmek için bir parti kurmaya zorlamış ve bunun sonucunda, "Kürdistan'ın Hayatı" örgütünün Mahabad'daki üyeleri, başlarında Mahabad Valisi, Mukuri Kürtlerinin irsi kadısı (dini hâkimi) Kadı Muhammed⁵ ve onun kardeşi İran Meclisinin vekili Sadi Gazi, İran Azerbaycan'ındaki milli-demokratik hareketin öncülüğünde Tebriz'de kurulan Azerbaycan hükümeti gibi Mahabad'da da özerk bir Kürt

⁵ Kadı Muhammet, 40 yaşında olup, ayrı ayrı sülalelere bölünmüş Bekzade aşiretindedir. İyi derecede Arap eğitimi görmüş, Farsça ve Kürtçe'den başka İngilizce ve temel düzeyde de Rusça bilmektedir. Toprak sahibiydi ve Mahabad'da birkaç köyü vardı. 1941 yılında Bakü'ye heyet üyesi olarak gönderilmiştir.

hükümeti kurmak amacıyla İran Kürdistan Demokrat Partisini (İKDP) kurdular (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988; Жигалина, 1988: 129-130). 1945 yılında kurulan İran Kürdistan Demokrat Partisi (İKDP), çok geçmeden halk tarafından benimsenmiş ve aşiretlerin desteğini kazanmıştır (Qasımlo, 2009: 98).

25 Ekim 1945'te Mahabad'da İKDP'nin 150 temsilcisinin katılımıyla bir kurultay düzenlenmiştir. Kurultay partinin program ve tüzüğünü kabul etmiş, 51 kişiden oluşan Genel Kurul ve 15 kişiden oluşan Merkezi Komite oluşturulmuştur. Merkezi Komiteye başkan olarak Kadı Muhammed seçilmiştir. İKDP'nin programında; İran sınırları içerisinde Kürtlere özerklik verileceği, Kürtçenin eğitim ve yönetim dili olarak kullanılacağı, İran Anayasasına göre devlet ve kamuoyu işlerini kontrol amaçlı yerel Kürdistan Encümenlerinin seçileceği, vilayet yönetimdeki devlet yetkililerinin yerel kişilerden oluşturulacağı, İKDP'nin Kürtler, Azerbaycan Türkleri, Ermeniler ve Süryaniler arasında birlik ve kardeşliği tesis etmek için özel çaba göstereceği, vilayetteki doğal kaynakların yerel insanların yararına kullanılacağı ve kaynakların tarım, ticaret, eğitim ve sağlık alanında kullanılarak, halkın iktisadi durumunun ve refahının gelişmesinin sağlanacağı gibi talepler bulunmaktaydı (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988; Qasımlo, 2009: 98). Kurultay bildirgesi başta Kadı Muhammed Haziri, din adamları Molla Sait Abdullah, Molla Hüseyin Amiri, Muhammed Resul Zakavi, aşiret liderlerinden Nuri Bey, Maruf Ağa, Ömer Han Şerifi, toprak ağası Kadir Şerifi, tüccar Rahim Hüseyini, Mustafa Sultanyan, öğretmen Rahim Laşgari, "Kürdistan" gazetesinin⁶ editörü Said Muhammed Hamidi olmak üzere toplam 53 kişi tarafından imzalanmıştır. Kurultayın kararına istinaden Kasım 1945'te yerel encümeni oluşturmak üzere Ali Devlet Organı temsilcileri seçimi yapılmıştır. 26 Kasım 1945'te Kuzey Kürdistan Kurultayı temsilcileri, başta Hacı Baba Şeyh olmak üzere yerel encümeni seçerek 10 Aralık'ta encümen binasına Kürt milli bayrağını çekmişlerdir (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

15 Ocak 1946 yılında İKDP, Mahabad'da, kuzey Kürt vilayetleri ve Mahabad'ın güneyinde kalan Bokan, Serdeşt ve Sakız vilayetlerinde de etkili Kürt temsilcilerin katılımıyla ikinci bir Kurultay gerçekleştirmiştir. Tebriz'de Sovyet Kızıl Ordu mensuplarıyla Molla Mustafa Barzani'nin⁷ de katıldığı bu

⁶ Merkezi Komite tarafından yayınlanan "Kürdistan" gazetesi, haftanın iki günü olayların önemine göre 500-1000 nüsha olarak basılmaktaydı. Gazete, Ocak 1946 yılının başlarında yayınlanmıştır ve 45 yaşlarında bir Mahabad Kürdü olan Said Muhammed Hamidi'nin editörlüğünde çıkmıştır. Said Muhammed Hamidi, ortaokul eğitilmiş, Kürt Demokrat Partisinin üyesidir. Gazete, Kürt hükümetinin yeni kanunlarını yayınlamış, bu kararların gerçekleştirilmesi için propaganda yapmış, sayfalarında edebi eserlere, Sovyet liderlerinin portrelerine ve halkların dostluğunu içeren materyallere yer vermiştir. (Bkz.: РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

⁷ Ekim 1945 yılında Molla Mustafa'nın başarısız isyanından sonra Irak orduları tarafından yenilgiye uğratılan Barzani aşireti, İran'ın Mahabad vilayetine göç etmek zorunda kalmıştı. Barzanilerle birlikte Molla Mustafa'nın isyanında yer almış Irak'taki Kürt Milli Hareketinin liderleri de Mahabad'a göç etmişlerdi. Hoybun Komitesi dağıldıktan sonra bu liderlerin çoğu Irak

kurultay 22 Ocak 1946'da Kadı Muhammed başkanlığında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Jigaline göre, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ne Mahabad, Oşni, Mergaver, Tergaver, Serdeşt, Bane, Şahpur, Senendec, Kotur ve Maku bölgeleri dâhil edilmiştir (Жигалина, 1988: 132). Sıçev raporuna göre, kurultay, Mahabad'ın güneyinde kalan Bokan, Serdeşt ve Sakz vilayetlerinde de etkili olan Kürt temsilcilerin katılımıyla yapılmıştır (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988). Gerçekte ise Mahabad Cumhuriyeti bölgesi Sulduz, Soğukbulak, Bokan arazisi dışına çıkmamıştır. Batılı ve Rus araştırmacılarının maksatlı şekilde yazdıkları bazı makalelerin amacı Mahabad Cumhuriyeti bölgesini Güney Azerbaycan'ın batı komşularıyla ilişkilerini kesmekten başka bir şey değil. Mahabad Cumhuriyeti Bölgesinde kurulan meclis ve bakanlar kurulunda söylediğimiz bölgelerden hiçbir temsilci yer almadığı tarihi bir gerçektir (Avşar, 2019).

İKDP lideri Kadı Muhammed başkanlığındaki Mahabad Cumhuriyeti hükümeti 14 bakandan oluşuyordu. Parlamento seçimleri henüz yapılmadığından yasalar cumhurbaşkanı adına çıkarılmaktaydı. Kadı Muhammed, İran sınırları içinde içişlerinde özerk bir Kürdistan'dan yanaydı. Jigalina, Urmiye Gölü'nün güneyinde ve batısında yer alan bu küçük devletin iyi örgütlendiğini öne sürer. Ona göre, okullar ve hastaneler açılmış, Kürt dilinde kitaplar ve gazeteler yayımlanmış, tarımı, ticareti, endüstriyi ve sağlık hizmetlerini geliştirmek için atılımlar atılmıştır. Jigalina gelişmeleri olabildiğince abartarak, aşiret esasına dayanan küçük bir ordunun kurulduğunu ve esasen bir aşiret reisi olan Molla Mustafa Barzani'ni de bu ordunun bir generali olduğunu öne sürmüştür (Жигалина, 1988: 132; Minorsky vd., 1996: 114). Sıçev de raporunda benzer görüşlere yer vermiş İKDP'nin ilk aylardan itibaren milli kültürün gelişmesi adına büyük başarılar elde ettiğini ifade etmiştir. Zorunlu ve ücretsiz eğitim hakkında karar alındığını, 1 Ocak 1946 itibarıyla Kürt ilkokullarında 3000 kayıtlı çocuğun bulunduğunu belirtmiştir. Mahabad'da aralarında kadınların da bulunduğu bir tiyatro kurulduğunu, 15 Ocak kurultayda "Kürt Milli Ordusunun" kurulması için karar alındığını bildirmiştir. (РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

Aynı dönemde Tebriz merkezli olarak yine İran toprakları üzerinde Seyid Cafer Pişeveri başkanlığında kurulan Azerbaycan Milli Hükümeti, Mahabad hükümetinin sınırlarını kabul etmeye yanaşmamıştır. Kürtlerin Azerbaycan toprakları içinde kendilerine sınır çizmeye kalkıştıklarını iddia ederek bu durumun kesinlikle kabul edilmeyeceğini açıklamış, Mahabad'ın Azerbaycan'ın yönetiminde kalması gerektiği konusunda ısrar etmiştir (Avşar, 2019; Göktaş, 1991: 36-37). Sıçev raporunda Azerbaycan Türkleriyle Kürtler arasındaki bu soruna şöyle değinilmiştir;

"Rıza Şah siyasetinden doğan düşmanlığı göze alarak, Kürtler, kendi yönetim kurullarını kurarak İran Azerbaycan'ına dahil olmayı kati şekilde reddetmişlerdi. Kürtler Rezaye, Hoy, Şahpur, Miyanduab halkını kendi taraflarına çekmeye başlamış

ve Mahabad liderlerinin de yer aldığı "Irak Kürtlerinin Demokrat Partisi"nde birleşmiştir. (Bkz.: РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

ve bu şehirlerde yaşayan Azerbaycanlılar arasında Kürtlere taraf oldukları takdirde vergi ve askeri mükellefiyetten muaf tutulacakları propagandası yapmışlardı. Halkı Kürt Demokrat Partisine üye olmaları yönünde zorlamışlardı. Bazı Kürt liderleri: Ömer Han, Nuri Bey, Kotas ve diğerleri açıkça Azerbaycan Milli Hükümetini istemediklerini bildirmiş ve Rezaye, Şahpur, Hoy ve Maku'nun Özerk Kürdistan'a dahil edilmesini talep etmişlerdi. 1946 yılının ikinci yarısında Kürt askeri birlikleri, Kızıl Ordu çekilmesi durumunda onların yerini almak üzere bu şehirleri ablukaya almış ve ancak bizim birliklerin işe karışmasından sonra Kürt askeri birlikleri kendi vilayetlerine dönmüştür.

İran ordusunun başındaki gerici grup, bu Kürt-Azerbaycanlı anlaşmazlığını, Kürt Demokratik Hareketini ortadan kaldırmak için kullanma kararı almış, Azerbaycanlı demokratların arkasına geçerek onları İran'ın diğer ahalisinden ayırıp İran'ın kuzeyindeki demokratik hareketi tamamen bitirmek amacı gütmüştür.

İran hükümeti Mart 1946'da bu operasyonu gerçekleştirmek amacıyla hazırlıklara başlamıştır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki İran askeri birlikleri yeteri kadar güçlendirilmiştir. Sadece Sakkız'a 3000 süvari, 5 tank, 6 uçak ve 6 topçu alayı gelmiştir. Bütün Kürdistan bölgesinde 10 bine yakın asker toplanmıştır. General Humayun, Cehanbani, Huşbend, Albay Muhtari Sakkız'daydı. 28 Mart 1946'da Orgeneral Mukaddem de ordunun operasyonlara yönelik hazırlığını kontrol etmek amacıyla Sakkız'a gelmiştir.

29 Mart'ta 200'e yakın İran atlısı Altuy köyünde (Sakkız'tan 10 km kuzeyde) ve Şahindeca'da bazı evlere girdiler. Kürtler üstün güçlerin baskısı altında Mahabad istikametinde geri çekildi. Bu süreçte Kürtlere uçaklardan ateş açılıyordu.

Sakkız ve Serdeşt'e yerleşen İran düzenli birlikleri, Kürt muntikalarına karşı birçok geniş çaplı operasyonlar yaptı. Topları kullandılar, Sera, Sergava gibi Kürt köylerinde sivillere ateş açtılar. Rabat köyü top atışlarıyla tamamen yakıldı. 29 Nisan sabahı 600 kadar askerden oluşan İran Piyade birlikleri Karava, Süleyman Kendi, Selhava ve Sergava köylerini ele geçirdi.

30 Nisan gecesi Kürt aşiretlerinden Barzani'nin birlikleri Sergava köyündeki İran alayını bozguna uğrattı. Kürtler 100'e yakın İran askerini öldürdüler ve 38 kişiyi de esir aldılar. Bunun dışında İran birliklerinden çok sayıda makineli tüfek, tüfek ve diğer silahlar ele geçirdiler."

29 Ocak 1946'da Tebriz'deki Sovyet temsilcileri Mirza İbrahimov ve Hasan Hasanov, Azerbaycan SSC Komünist Parti Başkanı olan M.C. Bagirov'u İran'da cereyan eden siyasi olaylar hakkında şu şekilde bilgilendirmiştir;

“Azerbaycanlılar ve Kürtler arasındaki ilişkiler, özellikle Urmiye ve Sirdarya bölgelerinde daha gergindir. Bazı Kürt aşiret liderleri, nüfusun %70'inin Azerbaycanlı olduğu Sulduz kentinde ve genellikle az sayıda Kürt nüfusun bulunduğu Urmiye'de kendi iktidarlarını kurma eğilimindedir. Son zamanlarda, Nuri Bey ve Zero Bey'in adamlarının Urmiye sakinlerini Kürdistan Demokrat Partisi'ne zorla kaydettirmesi gibi durumlar da gerçekleşmiştir. Birçok Kürt lideri 'Kürtlerin özgürlüğü hakkında', 'Büyük Kürdistan hakkında' propaganda yürütse de bu liderler feodal-toplumsal sistemin büyük destekçileridir ve bu sistemi korumakla ilgilenmektedirler.” (Hesenli, 2005: 285-286; Гасанлы, 2006: 227).

Azerbaycan Türklerinin kaderini göz önünde bulunduran S.C. Pişeveri, Kürtlerle müzakere yolunu seçmişti. 17 Nisan 1946'da Kadı Muhammed ve diğer bazı Kürt liderlerini Tebriz'e davet etti. Uzun müzakerelerden sonra Mahabad Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında 20 yıllık dostluk antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre; ihtiyaç olduğunda vilayetlerde hükümet temsilcileri değişecek hem Azerbaycan hem de Kürdistan'da Azerbaycanlılar ve Kürtler devlet yönetiminde yer alacak, her iki halkın genel ekonomik sorunlarını çözmek için karma ekonomi komisyonu kurulacak ve bu komisyonun kararları her iki hükümetin liderlerinin yardımıyla gerçekleştirilecekti. (ПГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988).

Azerbaycan ve Mahabad Özerk Cumhuriyetlerini destekleyen Sovyet Ordusu, Mayıs 1946'da İran topraklarından geri çekilmeye başlayınca, Tahran Hükümeti ülkenin kuzeyindeki bu ayrılıkçı eyaletleri yeniden ele geçirmiştir. Kadı Muhammed teslim olmasına rağmen 31 Mart 1947'de diğer Kürt liderleriyle birlikte idam edilmiştir. Böylece Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin ömrü on bir ay sürmüştür. Mahabad Cumhuriyeti, İran Kürdistanı'ndaki Kürt ulusal demokratik hareketinde önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde yapılan tarihi hatalardan dersler çıkarılmış döneme ait gelişmeler hem Kürt hareketine doğrudan katılanlar hem de yabancı uzmanlar tarafından analiz edilmiştir. Örneğin 1945-1946 yıllarında Mahabad'da bulunan Amerikalı A. Ruzvelt, Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşunu “modern Ortadoğu tarihinin en parlak olayı” olarak nitelendirmiştir. (Minorsky vd., 1996: 114; Жигалина, 1988: 144). Batılı araştırmacılarının bu tarz abartılı değerlendirmelerine rağmen bu Cumhuriyetin Amerika ve İngiltere'nin İran'a sağladığı destek sayesinde ortadan kaldırıldığı tarihi bir gerçektir.

İKDP'nin Eylül 1973'te yapılan 3. Kongresinde Mahabad Cumhuriyeti tartışılmış, çöküş sebepleri analiz edilmiştir. Kongreye göre, çöküşün başlıca sebebi partinin genel olarak gösterdiği yönetim zafiyetiydi. Bu zayıflık, partinin politik ve ideolojik alandaki bütün çalışmalarını olumsuz yönde etkilemişti. Mevcut kadro içerisinde kitleleri yönetme ve örgütleme yeteneğine sahip aydın ve yetenekli liderlerin bulunmaması hareketin en zayıf noktasıydı. Kürt yerleşim alanlarının bir kısmının hükümetin hâkimiyet alanı dışında kalmış olması da önemli bir sebepti. İran Kürdistanı'nın sadece dörtte biri Mahabad Cumhuriyeti'nin sınırları içerisine alınabilmişken

Kirmanşah ve Senandec bölgeleri merkezi hükümetin otoritesi altında kalmıştı. Böylece İran hükümeti, Mahabad Cumhuriyeti'ni askeri, siyasi ve ekonomik olarak baskı altına almış, Kürdistan'ın kuzey bölgelerini Kürt ulusal demokratik hareketini bastırmak için üs olarak kullanmıştır. Cumhuriyetin yaşamasına engel olan başka bir faktör de İran'daki demokratik güçler arasındaki gerekli birlik ve dayanışmanın sağlanamaması, özellikle de Kürt ve Azerbaycanlı demokratları arasındaki karşılıklı anlayışın bulunmamasıydı (Жигалина, 1988: 145-146).

Bütün bu sayılan faktörlerin Mahabad Cumhuriyeti'nin sona ermesinde pay sahibi olduğu inkâr edilemese de asıl neden ABD başta olmak üzere savaşın diğer galiplerinin baskılarına maruz kalan Sovyetler Birliği'nin İran petrollerinden pay almasını sağlayan bir anlaşma karşılığında Mahabad Kürt yönetimini yalnız bırakarak bölgeden çekilmesiydi. Böylece Amerikan ve İngiliz destekli İran Ordusu karşısında yalnız kalan Kürt yönetimi daha fazla direnememiş ve 1946 yılının aralık ayında İran hükümet güçleri tarafından ortadan kaldırılmıştır. (Ertem, 2012: 166).

Sonuç

İran Kürdistan'ı coğrafi olarak Yakın ve Orta Doğu'nun kesiştiği bir arazide yer aldığından tarih boyunca stratejik olarak daima çok önemli bir bölge olmuştur. Dönemin büyük güçleri arasında yer alan İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya tarafından da Orta Doğu'ya, özellikle de İran'a, büyük önem verilmiştir. Bu güçlerin Kürt politikaları İran Kürdistan'ının coğrafi konumuna bağlı olarak Orta Doğu'daki çıkarlarının bir parçası olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan eden İran merkezi hükümetinin zayıflaması sonucunda bahsi geçen güçlerin de yardımıyla Kürt aşiretleri güçlenerek aşiret federasyonları oluşturmuşlardır. İran merkezi hükümetinin Farslaştırma ve asimilasyon politikaları Kürtler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşı'na kadar birtakım Kürt isyanları meydana gelmiştir. Nihayet bölgesel gelişmeler ve İran iç siyasetindeki zayıflık Kürtlere ilk bağımsız yapıyı kurmaları için uygun bir zemin hazırlamış ve bu da 1946 yılında SSCB'nin yardımıyla milliyetçi Sünni Kürt grupların bir araya getirilerek Mahabad Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar gitmiştir. Bu yapı SSCB'nin İran'dan çekilmesinden sonra varlığını devam ettiremeyerek Tahran hükümeti tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Bu bağlamda SSCB Dışişleri Bakanlığı Orta Doğu Şubesi Başkanı Sıçev'in raporunda yer alan bilgiler oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu raporda, Kürtlerin milli bir birlik halinde yaşamadığı, genelde kendi aralarında düşman ilişkisi içinde olan büyük aşiretlere, bu aşiretlerin de sülale ve boylara ayrılmış olduğu ifade edilmiştir. Kürtlerin toplumsal yaşamında feodalizm

kalıntılarının bulunduğu, Kürdistan'ın her yerinde kan davalarının devam ettiği, aşiret reisliğinin babadan oğula geçtiği i belirtilmektedir.

Sıçev'in bahsi geçen raporunda Sovyetler Birliği'nin Kürtlere İranlıların sert baskısından kurtarmak için silahlanmaları ve demokratik örgütlerini özgürce kurmaları hususunda yardım ettiğini itiraf etmesi İran'daki etki alanını genişletmeye çalışan Sovyet yönetiminin Kürt halkı arasında otorite sahibi olmaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Böylece bu çalışmada, bir Sovyet dışişleri çalışanının resmi rapor ışığında Mahabad Kürt yönetiminin kuruluş süreci ve başarısız olma nedenleri irdelenmiş, ayrıca SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı dönemindeki İran ve İran Kürtlere yönelik politikalarının temel esasları ortaya konulmuştur.

Kaynakça / Reference

- АЛИЕВ С.М. (2004). История Ирана. XX век, Ин-т востоковедения РАН, Москва.
- АТМАСА, М. (2012). İran'daki Sünni Grupların Sosyal, Kültürel ve Dini Yapılanmaları ve Türkiye'nin Bu Gruplara Yönelik Politikaları, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- АТNUR, İ. E. (2014). "İsmail Ağa Simko'nun Aşireti, Ailesi ve Reisliğinin İlk Yılları", Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 4. Cilt, Ankara.
- АVŞAR, Т. (2019). Azerbaycan Topraklarında Hayali Mahabat Cumhuriyeti <https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-topraklarinda-hayali-mahabat-cumhuriyeti-talas-avsar-m10506>, 04.12.2019.
- ÇAY, А. М. (1993). Her Yönüyle Kürt Dosyası, Boğaziçi Yayınları, Ankara.
- ERTEM, В. (2012). Türkiye'de "Kürtçülük" (1950-1984), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- ГÖКТАŞ, Н. (1991). Kürtler – II Mahabat'tan 12 Eylül'e, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- ŞEREF HAN. (2006). Şerefname - Kürt Tarihi. Deng yayınları, İstanbul.
- HESENLİ, С. (2005). SSRİ-Türkiye: Soyuq Müharibenin Sınaq Meydanı, "Adiloğlu" Neşriyyatı, Bakı.
- НІЛМІ, R. (1995). Anılar/Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi. Peri Yayınları, İstanbul.
- JWAIDEH, W. (2014). Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi. İletişim Yayınevi, İstanbul.
- MINORSKY, V. ve BOIS, T. ve MAC KENZIE, D. N. (1996). Kürtler ve Kürdistan, Tercüme Komisyon, Doz Yayınları, İstanbul.

MÜEZZİNOĞLU, E. ve KARAMELİKLİ, H. (2018). 1927 İran Azerbaycan'ı İstihbarat Raporu ve Analizi, İmaj Yayınevi, Ankara.

ЛАЗАРЕВ, М.С. (2005) Курдистан и курдский вопрос: 1923-1945.'Восточная лит-ра'', Москва.

REHİMLİ, E. (2009) Mübarize burulğanında keçen ömür. Seyid Cefer Pişeveri, Nurlar NPM, Bakı.

ÖĞÜN, T. (2018). "Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği", Türkiyat Mecmuası, C. 28/1, 2018, ss. 91-114.

ÖZDEMİR, E. ve ÇAKIRBAŞ, A. (2013). "1927 Tarihli Genelkurmay'ın İran Azerbaycan'ı Tedkik Raporuna Göre Bu Bölgedeki Kürt Aşiretleri", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl:6, Sayı: XV, ss. 311-329.

QASIMLO, A. (1991). İran Kürdistanı, Belge Yayınları, İstanbul.

QASIMLO, A. (2009). Kürtler ve Kürdistan, Avesta Yayınları, İstanbul.

ULUÇ, A. V. (2010). "Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret.", ss. 35-52, (Ed.) ÖZCOŞAR, İ., Mukaddime, Sayı: 2, Kriter Yayınevi, Mardin.

ÜNAL, F. (2006). "Şikak Aşireti ve Reisi Simko Lakaplı İsmail Ağa'nın Faaliyetleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 44, ss. 169-198.

АРИСТОВА, Т. Ф. (1958). Очерк культуры и быта курдских крестьян Ирана, Переднеазиатский этнографический сборник. I. М.-Л.

Бюллетень прессы Среднего Востока, (1930). № 8-9.

ГАСАНЛЫ, ДЖ. (2006). СССР-ИРАН: Азербайджанский кризис и начало холодной войны (1941 – 1946 гг), М.: Герои Отечества.

ЖИГАЛИНА, О. И. (1988). Национальное Движение Курдов в Иране, 1918-1947 гг. Изд-во "Наука," Глав. ред. восточной лит-ры.

НИКИТИН, В. П. (1964). Курды, Progress.

РГАСПИ Ф.17 ОП.128 Д.988.

РГАСПИ, ф.82, оп.2, д.1219.

Северная Персия. Сборник консульских докладов. (1932), М.

ШИТОВ, Г.В. (1933). Персия под властью последних Каджаров, Л.

«Восток-Запад», № 722 от 15 октября 1946 г.

